

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Факультет суспільних наук і міжнародних відносин

Кафедра соціології

СОЦІОЛОГІЯ ДИТИНСТВА

ПРОГРАМА

вибіркової навчальної дисципліни

підготовки бакалавра

спеціальності 016 Спеціальна освіта

(Шифр за ОПП 5.4в)

Дніпропетровськ

2017 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Дніпровським національним університет імені
Олеся Гончара

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Шевчук М.О. – ст.викладач кафедри соціології

Обговорено та схвалено науково-методичною комісією за спеціальністю
016 Спеціальна освіта 14.06.2017 року, протокол №10

ВСТУП

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни “Соціологія дитинства” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра напряму за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є соціологічні теорії, що пояснюють дитинство як елемент соціальної структури суспільства, як самостійний суб’єкт соціальних відносин і як період, відведений для засвоєння основних соціальних норм, а також соціологічні методи дослідження дітей як особливої соціально-демографічної групи та дитинства.

Міждисциплінарні зв’язки: Для більш ефективного засвоєння матеріалу курсу студентам необхідно опанувати дисципліни: «Соціологія».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

Змістовний модуль 1: Специфіка дитинства та дітей як об’єкту соціологічного дослідження

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни “Соціологія дитинства” є формування в студентів наукового підходу до розуміння вікових аспектів життєдіяльності суспільства і надання студентам знань у галузі «Соціологія дитинства», виходячи позицій системності та соціологічного аналізу.

Навчальний курс викладається з метою формування у студентів соціологічного погляду на дітей як соціально-демографічної спільноти суспільства, наукового підходу до аналізу і прогнозуванню явищ і процесів, що відбуваються у дитячому середовищі, засвоєнні практичних підходів до вирішення проблем дитинства, використанні отриманих теоретичних і практичних знань у майбутній професійній діяльності.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни “Соціологія дитинства” є

- вивчення основних теоретико-методологічних засад аналізу дітей та дитинства;
- ознайомлення з етапами та тенденціями розвитку вітчизняної та західної соціології дитинства.
- обґрунтування специфіки соціологічного дослідження дітей як особливої соціальної групи;
- опанування основних методів соціологічного дослідження дитинства;
- аналіз дитячої субкультури як механізму моделювання соціальних відносин;
- опанування основних підходів, принципів до вироблення державних молодіжних програм та вивчення основних рівнів соціальної політики у сфері дитинства.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- основні поняття та категорії курсу;
- соціологічний аспект функціонування соціальних ідей стосовно дитинства в українському суспільстві
- основні методи вивчення дітей та дитинства в сучасному суспільстві.
- основні принципи та напрями вивчення проблем дитинства в закордонній та вітчизняній практиці;

вміти :

- застосовувати основні теоретичні знання для аналізу сучасних процесів та явищ, що відбуваються у сучасному українському суспільстві;
- розробляти та застосовувати інструментарій для дослідження дітей, як окремої соціальної групи;
- диференційовано підходити до вивчення окремих категорій дітей.
- діагностувати соціальні проблеми, пов'язані з молодіжною сферою, знаходити шляхи їх вирішення;
- аналізувати соціальні процеси, що протікають у дитячому середовищі, виявляти їх тенденцію, проводити аналіз соціальних чинників, що обумовлюють ці процеси;

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин/3 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Специфіка дитинства та дітей як об'єкту соціологічного дослідження

Тема 1. Статусні характеристики соціології дитинства в системі соціогуманітарного знання

Визначення дитинства як соціального феномену. Різноманітність інтерпретаційних підходів до дитинства (педагогічний, психологічний, юридичний). Специфіка соціологічного підходу.

Визначення базових категорій курсу: вік, дитина, діти, дитинство, як соціологічних категорій. Співвідношення вікових кордонів дитинства з соціологічними категоріями соціального статусу, соціальної ролі, соціалізації, соціальної групи, соціального інституту.

Дитинство як специфічний етап розвитку особистості. Проблеми формування особистості з погляду різних теорій. Поняття «особистість» з погляду філософії, педагогіки, психології, соціології. Концепції особистості: теорія «дзеркального Я», рольова теорія, теорія соціальної установки, марксистська теорія особистості. Раціональне та ірраціональне в особистості. Концепція «нелогічних» дій В. Парето. Біхевіоризм і проблема особистості. Структурна теорія особистості З.Фрейда. Індивідуальні та колективні начала особистості.

Структура особистості. Характеристика основних підходів до структури особистості. Типи особистості. Різновиди базисного типу особистості.

Предметна сфера та об'єкт соціології дитинства як окремої галузі знання. Функції соціології дитинства.

Тема 2. Основні етапи розвитку соціології дитинства

Коцент дитинства в загально-соціологічних теоріях: Г.Спенсер, праця «Принципи соціології», - (1876); Е.Тайлор, теорія соціального еволюціонізму; Є.Вестерман, теорія статевого відбору; Дж.Морено, «соціогенетичний закон».

Соціальні передумови виникнення соціології дитинства у західній соціології. Застосування соціологічних методів та прийомів дослідження дитинства у західній психології (конвент-аналіз у праці Е.Еріксона “Дитина та суспільство”, транс культурний аналіз Чілда, соціально-психологічні методики Інкелеса і т.ін.). Теоретичні розробки в галузі соціології дитинства на межі ХІХ-ХХ ст. (С.Холл, Дж.Болдуін, Ф.Боас, Р.Бенедікт, М.Мід, Дж.Уайтінг, К.Дюбуа, М.Фортес, Р.Ферс). Три типи культур у методології соціології дитинства (М.Мід). Перші роботи з соціології дитинства – Дж.Боссард “Соціологія дитинства”, (1948) “Соціологія дитинства” (1966), Річі, Коллер “Соціологія дитинства. Навчальний посібник для вищої школи.”.

Зміна статусу дитинства та вектора соціологічних досліджень проблем дитинства у 80-90 рр. ХХ ст. Дослідження “Діти, підлітки в умовах перебудови” 1988-90 рр. Вивчення девіантної поведінки, праці дітей, дитячого жебрацтва в сучасному українському суспільстві. Основні центри та українські служби вивчення проблем дитинства. Залучення до співпраці іноземних фондів (UNICEF, “Відродження”, Каунтерпарт та ін.), а також соціологічних організацій.

Тема 3. Основні соціологічні методи дослідження дітей та дитинства

Загальна характеристика соціологічних досліджень у сфері дітей та дитинства.Методологія досліджень у дитячому середовищі.Причини дитячої невідвертості при дослідженнях.Вибірки досліджень.

Традиційні (загальні) методи соціологічного дослідження дітей та дитинства. Опитувальні методи (анкетування, інтерв'ю, методика незакінчених речень).Правила конструювання “дитячої” анкети та формулювання питань анкети.

Нетрадиційні ‘м'які’ методи соціологічних досліджень дитинства. Гра-інтерв'ю (гра в казку, казкову країну, мандрівка на іншу планету і т.ін.). Застосування методу колізій для дослідження оцінок дітьми не дуже

схвальної дорослими соціальної ситуації. Соціографічний метод при дослідженнях думок дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Методика-комікс. Метод символного простору (визначення відмінностей між картиною світу хлопчиків та дівчаток, між полярними групами дітей). Соціальне картографування та біографічний метод і аналіз фотографій у соціології дитинства. Соціологічне вивчення нових явищ у дитячому середовищі через аналіз дитячих чатів, дитячих фантазій про майбутнє і т.д.

Тема 4. Соціологічні концепції дитячого розвитку

Передумови теоретичного осмислення феномену «діти». Характеристика теорій дитинства: діти як носій психофізичних вікових ознак, діти як феномен культури, діти як об'єкт та суб'єкт процесу спадкоємності поколінь. Концепції Ж.Піаже, Ж.-Ж.Руссо.

Розгляд та соціологічний аналіз концепції соціального навчання А.Бандури. Внесок Л.Виготського у розвиток концепцій дитинства. Теорії «зникнення дитинства».

Особливості соціалізації сьогодні Змінена родина і її вплив на соціалізацію. Позароднинна соціалізація. Еволюція інститутів соціалізації. Мас-медіа, батьки і діти. Реклама і діти. Соціалізація і доступ до інформації. Тіло і сексуальність. Сучасні підходи до покарання. Дитяче співтовариство. Права дітей.

Методики раннього розвитку: Нікітіни. Монтесорі. Вальдорфська педагогіка, Тюленев, Зайцев, Доман, Масару Ібука, Спок. Етнопедагогіка: що таке етнопедагогіка. Народні системи виховання дитини та їх відмінності. Засвоєння норм соціальної взаємодії шляхом участі в народних іграх. Поширення і вкорінення стереотипів через усну народну творчість. Роль народних обрядів у формуванні ідентичності.

Тема 5. Дитяча субкультура: передумови виникнення, фактори впливу та соціальне значення

Дитяча субкультура з позицій російських та українських соціологів (Н. Победа, В.Г Кудрявцев та ін.) та евристичні можливості.

Соціальні функції дитячої субкультури: формування нового способу соціальної взаємодії; соціалізація через різні форми субкультури; набуття особливого статусу дитинства через гру; передача культурних надбань між поколіннями. Структурні компоненти дитячої субкультури та їх соціальне значення: народна гра (хороводи, військово-спортивна ігри і т.д.); дитячий фольклор (казки, "страшилки", загадки, прізвиська та ін.); правовий кодекс (знаки власності, право старшинства, борги та ін.); дитячий гумор (анекдоти, розиграші і т.д.); дитяча магія та міфотворення ("чаклунство", викликання сил природи для виконання бажання, фантастичні історії – вигадки); дитяче філософствування (запитання "чому", роздуми про життя та смерть і ін.); дитяче словотворення (етимологія, лінгвістичні перевертні, неологізми); естетичні уявлення дітей (дитячі віночки, букети, малюнки, "секрети" і т.д.); релігійні уявлення (дитячі молитви, обряди).

Еволюція та видозмінення кожної з форм дитячої субкультури як умова автономізації світу дитинства. Критерії класифікації дитячих субкультур. Класифікація за ступенем конформізму, за ціннісними уявленнями, за ступенем відкритості. Соціальні та асоціальні дитячі субкультури.

Тема 6. Девіантна поведінка в дитячому середовищі: мотиви, причини, наслідки

Поняття та інтерпретація особливості девіантної поведінки дітей. Норма і патологія в дитячому середовищі. Дуалізм суспільної оцінки дитячої девіації. Дитяча аддиктивна поведінка: причини, наслідки та специфіка прояву. Підліткове самогубство як особливий вид девіантної поведінки. Феномен "заплямованої репутації Гоффмана". Теорія соціальної аномії Р.Мертон. Теорія інституціоналізованого плюралізму та амбівалентності З.Баумана. Інглехартівська теорія міжгенераційної трансформації цінностей.

Вітчизняний контекст вивчення девіантної поведінки дітей через риси соціальної суб'єктивності (Л.Г.Сокурянська, М.А.Куряча, В.Л.Арбеніна, О.Г.Злобіна).

Поняття та основні теорії делінквенцій у дитячому середовищі. Делінквентні паттерни. Види, причини та наслідки дитячих делінквенцій. Соціологічні дослідження у дитячих тотальних установах.

Тема 7. Соціально-депривовані групи дітей в дзеркалі соціології

Соціологічна інтерпретація понять “обділеність”, ”депривація”, ”обмеженість можливостей” та їх співвідношення. Концепція соціального розвитку депривованих дітей Дж.Гружек, Х.Літтон. Теорія формування безпечної прив'язаності Дж.Боулбі. Основні види депривації у соціології дитинства.

Проблеми соціальної адаптації дітей. Проблеми сімейного насилля і сімейної жорстокості. Проблеми дитячої праці. Віртуалізація дитячої свідомості. Лудоманія в дитячому середовищі. Наркотизація дитячого середовища. Сексуальне насилля над дітьми.

Тема 8. Соціальні програми підтримки та розвитку дитинства в сучасному українському суспільстві

Права дитини в сучасному українському суспільстві. Історичний шлях формування ювенальної юстиції в Європі та Україні. Діти про права дітей. Протиріччя і парадокси у визначенні та захисті прав дітей у сучасному суспільстві.

Концепція соціального розвитку дитинства: сутність та характеристики. Теорія неінституціоналізму Д. Норда. Основні пріоритети соціального розвитку дитинства в Україні на регіональному, національному та світовому рівнях. Зміна основних підходів до визначення, осмислення та реалізації прав дітей в Україні.

Основні організації, що лобіюють інтереси дітей (Комітет ООН з прав дитини, Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ; Державний інститут проблем сім'ї та

молоді; служби у справах неповнолітніх при облдержадміністраціях, Державний центр соціальних служб для молоді; організації третього сектору тощо).

Соціальні заходи щодо підтримки дитинства: профілактика негативних явищ у дитячому середовищі; реалізація основних дитячих прав; допомога у вирішенні інституційних проблем у різних сферах життєдіяльності.

3. Рекомендована література

- Бреева Е.Б. Дети в современном обществе. - М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 305с.
- Бронфенбреннер У. Два мира детства. Дети в США и СССР. – М.: Прогресс, 1976. – 320 с.
- Злобіна, О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості [Текст] / О. Злобіна, В. Тихонович. – К.: Стилос, 2001. – 238 с.
- Кон И.С. Ребенок и общество.– М.: Просвещение, 1988. – 411 с.
- Мид М. Культура и мир детства. – М.: Педагогика, 1988. – 532 с.
- Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред. О.Балакіревої і О.Яременка [Текст]. - К.: УІСД, 2001. – 210 с.
- Рыбинский Е.М. Социально-правовые проблемы детства. М.: Социум, 1999.
- Сапогова Е.Е. Культурный социогенез и мир детства: лекции по историографии и культурной истории детства: учеб. пособие. - М.:Академический проект, 2004. - 489 с.
- Социальные отклонения / Кудрявцев В.Н., Бородин С.В., Нерсесянц В.С. [Текст]. – М.: Юрид. Литература, 1990.– 368 с.
- Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г.Городяненка [Текст]. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – С. 430-442.
- Щеглова С.Н. Детство: методы исследования. – М.: Социум, 1999. – 458 с.
- Щеглова С.Н. Социология детства. – М.: Ин-т молодежи, 1996. – 449с.
- Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: Летано, АСТ, 1996. – 453с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання залік**5. Засоби діагностики успішності навчання:**

Перелік питань для діагностики успішності навчання:

1. Дитинство як об'єкт дослідження соціології
2. Предметна сфера соціології дитинства
3. Категоріальний апарат соціології дитинства
4. Дитинство як соціокультурний феномен
5. Діти в структурі сучасного суспільства: парадокси соціального статусу
6. Вікові характеристики дитинства
7. Становлення соціології дитинства як спеціальної соціологічної теорії
8. Еволюціоністський напрям соціологічного вивчення дитинства.
9. Соціологічні концепції дитячого розвитку
10. Теорія екологічних систем соціалізації У.Бронфенбренера
11. Соціальна депривація в дитячому середовищі
12. Соціальна адаптація дітей: види та етапи
13. Девіантна поведінка дітей
14. Соціальний портрет дитини-делінквента
15. Особливості дітей як об'єкту соціологічного опитування
16. Етичні проблеми соціологічного дослідження дітей
17. Особливості конструювання дитячої анкети
18. Неопитувальні соціологічні методи дослідження дитинства.
19. «М'які» методики вивчення дітей та дитинства
20. Соціальний зміст дитячої субкультури
21. Функції дитячої субкультури
22. Гра як компонент дитячої субкультури
23. Дитяча бідність як соціологічна категорія
24. Дитяча праця в сучасному світі
25. Соціальна політика в галузі дитинства в Україні